

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК: 347.781.5:82-4

DOI 10.33514/ВК-1694-7711-2022-2(1)-3-10

Акматалиева Нурзат Замирбековна

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясы, аспирант

Акматалиева Нурзат Замирбековна

Национальная академия наук Кыргызской Республики, аспирантка

Akmatalieva Nurzat Zamirbekovna

National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic, graduate student

ЭССЕ ЖАНРЫНЫН ПОЛУФУНКЦИОНАЛДУУЛУГУ
ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ ЖАНРА ЭССЕ
POLYFUNCTIONALITY OF THE GENRE ESSAY

Аннотация: Бул макалада эссенин жанрдык өзгөчөлүктөрүн сүрөттөө маселелери талкууланат. Эссе жанрынын ар тарапта аткарган функциясы окумуштуулар тарабынан ой тологоолору аныкталып берилет. Көркөм, философиялык жана документалдык адабияттын чегинде турган бул жанрдын оригиналдуулугу ачылат. Эссе – адабият, публицистика жана илимдин кесилишинде жайгашкан жанр. Жазуучунун басымдуу жеке позициясын жайбаракат, кээде парадоксалдуу баяндоо менен айкалыштырган, оозеки кепке багытталган философиялык, эстетикалык адабий-сын публицистикасынын жанры катары каралат. Эссе илимий адабиятка өзүнүн предмети боюнча байланыштуу, ал ойдун бардык объектилерин, негизинен гуманитардык илимдерди бириктирет: философия, адабият теориясы жана сыны, эстетика, саясат таануу, социология жана башка философиялык ойду, башкача айтканда, дүйнөнүн жана адамдын эң жалпы жактары жөнүндө билимди билдирүү болуп саналат.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы описания жанровых особенностей эссе. Исследователи широко определяют функцию жанра эссе. Выявлено своеобразие этого жанра, находящегося на границе художественной, философской и документальной литературы. Эссе – жанр на стыке литературы, журналистики и науки. Он рассматривается как жанр философско-эстетического литературоведения, ориентированный на устную речь, сочетающую сильную личную позицию писателя со спокойным, порой парадоксальным повествованием. Эссе по своей тематике родственно научной литературе, оно объединяет все объекты мысли, преимущественно гуманитарные: философия, литературоведение и критика, эстетика, политология, социология и другая философская мысль, то есть выражение знаний о самых общих сторонах мира и человека.

Annotation: This article discusses the issues of describing the genre features of the essay. The function of the essay genre is widely defined by scholars. The originality of this genre, which is on the border of artistic, philosophical and documentary literature, is revealed. Essay is a genre at the intersection of literature, journalism and science. It is considered as a genre of philosophical, aesthetic literary-criticism, focused on oral speech, which combines the strong personal position of the writer with a calm, sometimes paradoxical narrative. The essay is related to scientific literature by its subject, it combines all objects of thought, mainly humanities: philosophy, literary theory and criticism, aesthetics, political science, sociology and other philosophical thought, that is, the expression of knowledge about the most general aspects of the world and man.

Негизги сөздөр: эссе, эссеизм, жанр, публицистика, философия, өзгөчөлүк, адабият, ой жүгүртүү, автор, категория

Ключевые слова: эссе, эссеизм, жанр, публицистика, философия, очерк, литература, мысль, автор, категория

Keywords: essay, essayism, genre, journalism, philosophy, feature, literature, thought, author, category

Эссе жанрынын пайда болгонуна бир топ убакыт өттү. Көптөгөн авторлор ар кайсы доордо Францияда эссе жанрына кайрыла башташкан: XVII кылымда классицизмдин теоретиктери жана драматургдар П.Корнель, Ф.де Ларушфуко, Ж.-Б. Боссюэ, мадам де Севинье; XVIII кылымда жазуучу-педагогдор жана диний ойчулдар Вольтер, Д.Дидро, Б.Паскаль, Ж.-Ж. Руссо; XIX кылымда бардык романтиктер - Стендаль, Ж.Мишле, Ф.Рене де Шатобриан жана сынчы реалист жазуучулар О.де Бальзак, Г.Флобер, Э.Зола. XX кылымда да ушундай болуп жатат, азыр: дээрлик ар бир экинчи жазуучу, акын же романист, кундун темасы боюнча эссенин, жада калса публицистиканын, искусствонун жана чыгармачылыктын табияты тууралуу ой толгоолордун автору. Бирок, эссе жанрынын теориясын аз гана адам изилдеп келген жана изилдеп жатат.

Жанр көбүнчө турмуштук кырдаал менен аныкталат, ошондуктан бул маанилүү аудиторияга багытталган. Адабий жанр дүйнөгө болгон дүйнө таанымды жана көз карашты чагылдырат - же салттуу түрдө жалпы, же жеке автордук. Чындыкты кайра карап чыгуу зарылчылыгы келип чыкканда жана бизди курчап турган дүйнө өзгөргөндө, жаңы жанрлар пайда болот. Көнгөн түзүлүштөгү жана жашоо образындагы олуттуу өзгөрүүлөр «адам көйгөйүнө» кайрылып, коомдо болуп жаткан окуяларды талдоо, аны мурда болуп өткөндөр менен салыштырууга түрткү берет.

Жаңы жанрдын пайда болушу материалды берүүнүн жаңы түрүнүн өзгөчөлүктөрүн чагылдырган, кийинчерээк башка авторлор тарабынан кайра чыгарыла турган белгилүү бир туруктуу форманын пайда болушу менен шартталган. Көбүнчө авторлор өздөрү чыгармаларын тигил же бул жанрга ыйгарышат, ошентип, автордун өзү чыгармасында кандайдыр бир жанрдык мүнөздөмөлөрдүн бар экендигин моюнга алуу менен адабий нормалар менен байланыштырат. Чыгарманы аныктоо менен автор окурманга багыт берип, текстти кабыл алуу үчүн өзүнүн шартын түзөт. Жанр - автор менен окурмандын диалогунун бир түрү. Окурман жаңы чыгармага жанрдын мыйзамдарына таянып, мурунку тажрыйбаны талдоо менен баа берет. Парадоксалдуу нерсе, баянды автордун өзү эмес, жанр аныктайт.

И.В.Силантьев жазгандай, «Жанрды түзүү автоматтык түрдө жана убакыт боюнча бир калыпта өтүүчү процесс эмес. Жаңы жанрлардын калыптанышы, эски жанрлардын олуттуу модификацияланышы дайыма адабиятта интенсивдүү изденүү жана жаңы көркөм маанилерди туюнтуу учурлары менен байланыштуу. Жанр өсүп келе жаткан агымда - муундун агымында жана жаңы көркөм маанилерди билдирүүдө калыптанат» [1, 117-б.].

Жаңы жанрдын пайда болушуна Европада коомдук мамилелердин жаңы формаларынын өнүгүшүнө байланыштуу пайда болгон адабиятта, искусстводо жана коомдо болуп жаткан процесстер шартталган. Искусстводогу көркөм образдын түшүнүгү өзгөрүп, баатыр өткөн менен эмес, азыркы учур менен байланыштырылган. Өткөн менен азыркынын ортосундагы эбегейсиз аралык талкаланып, автор өз окурманына бир топ жакын болуп, алардын ортосунда диалог болушу мүмкүн болду. Мурда автор өзүнүн каармандарынын

артына катылып келсе, азыр окурмандын жан дүйнөсүндө жооп жаратуу үчүн анын инсандыгы алдыңкы планга чыкты.

Кадимки жашоо нугунун бузулушу ой жүгүртүүгө жана өз инсандыгын издөөгө түрткү берет. А.Л.Дмитровский жазгандай, адам идеясынын кризиси (адам концепциясы) маданияттын бир парадигмадан экинчисине «өтүшүн» пайда кылат [2, 37-51-б.].

ММ. Бахтин ар кандай жанрдык форма, анын ичинде эссе да жаралган чыгарманын темасы, автордун дүйнө таанымы жана дүйнөгө болгон көз караш менен аныкталат деп эсептейт: «Жанрларда кылымдар бою өз жашоосунун, көз карашынын жана түшүнүү формаларынын белгилүү бир дүйнөнүн аспектиери топтолот. Сөздүн сүрөтчүсү чындыкты жанрдын көзү менен көрүүгө үйрөнүшү керек» [3, 332-б.]. Парадоксалдуу нерсе, Бахтиндин айтымында, эссе үчүн автордун өзү эмес, жанр чечүүчү.

С.С. Аверинцев автордун категориясына караганда жанрдын категориясы биринчи кезектеги мааниге ээ деп эсептейт. «Жанрдын өз эрки бар дегендей, автордун эрки аны менен талашууга батынбайт. Бул үчүн авторго бир жанр канонунун алкагында өзүнөн мурункулар жана шакирттери менен «конкурса» катышуу үчүн анын индивидуалдуулугу, өзгөчөлүгү берилет» [4, 104-116-б.].

Адабиятчы жана изилдөөчү М.Эпштейн эссеизмде негизги нерсе - ой жүгүртүү бирдиги, б.а., автордун өзү экенин ырастайт. «Эссеизм нөлдүк дисциплин катары» деген макаласында ал жанрдын бир нече түрдүү көз караштарынын болушун жана стратегиялык жактан туруктуу таанып-билүү ыкмасы катары эссеизмди талдайт. Изилдөөчүнүн пикири боюнча, бул ыкманын маңызы анын өзү жазуу субъектиси болгондугунда, ал «...жазуу ыкмасына, башталгыч чекитке, биринчи түшүнүккө айланат». Анан төмөнкүдөй аныктама берет: «Эссеизм - бул ар кандай деңгээлдеги жана ар кандай сапаттагы түшүнүктөрдү бириктирип, жазуунун эң чоң мазмунуна жетүүгө мүмкүндүк берген ой жүгүртүү ыкмасы» [5, 154-б.].

М.Эпштейн «Заманбап маданиятындагы эссеистика жана эссеизм» деген башка макаласында эссени философиялык, тарыхый, критикалык, биографиялык, автобиографиялык, публицистикалык, моралдык жана илимий-популярдуу чыгармаларды камтыган жанрдан жогору система деп атайт.

Ошондуктан бул жанрдын синкретизми жөнүндө сөз кылууга болот. Эссе жанры белгилүү бир алкактар жана чек аралар тыгыз болгондуктан, алардан дайыма ашып турат. Эссенин өзөгүндө инсандын белгилүү бир концепциясы жатат, ал «энциклопедияларда жана сөздүктөрдө адатта келтирилген жанрдын бардык тышкы белгилери үчүн бирдиктүү биримдикти камсыз кылат: чакан көлөм, белгилүү бир тема жана анын басымдуу субъективдүү чечмелөөсү, эркин композициясы, парадоксторго ыктоо, оозеки кепке багыт алуу».

А.Л. Дмитриевскийдин айтымында, «...чоң көлөмдүү эссе чыгармаларын окуганда эң биринчи көзгө урунчу нерсе, алардын дээрлик бардыгы «түшүнүү», «билүү», «түшүнүү» жеке муктаждыгынан жаралган, бирок кээде жөн эле «курчап турган дүйнөнү басып алуу». Эссеисттик ыкманын негизги өзгөчөлүгү автордун ички окуяларга өзгөчө мамилесинде. Сезим, аң-сезим эссеисттин «адабий» дүйнөсүн, анын экзистенциалдык мейкиндигин аныктайт. Дал ушул мейкиндик адамдын дүйнө таанымын аныктоодо система түзүүчү, келечекке багыттарды аныктайт. Ошентип, эссеизм курчап турган чындыкты таанып билүү формаларынын бирине айланат.

Эссенин тексти ой жүгүртүүнүн табигый процессин берүүгө умтулат, автор ойлорду анын ичинде пайда болгон ырааттуулук менен белгилейт. Автор аларды кармайт окшойт, оңдоп алгысы келет. Өзүнүн «Менин» түшүнүү процессинин стихиялуулугу табигый маанайды жаратат, ишенимди жаратат, окурманды ойлонууга үндөйт. А.Л. Дмитриевский мындай деп жазат: «Эссе жанрынын маңызы - ачык айтуу аракетинде, каралып жаткан сөздүн формасынын негизги касиети - табигыйлык, ички рухий кыймылдардын катаал адабий кайра иштетүүсүз түз жазылышы» [6, 37-51-б.].

Эссе башка авторлор жана маданияттар менен диалогдо өтө маанилүү болгон ой жүгүртүүнүн негизинде автор тарабынан алынган адеп-ахлактык мыйзамдардын жыйындысы.

Жазуучунун ички ою бир чыгарманын мейкиндигинде оңой айкалышкан композициянын эркиндигин, ар кандай сөз манерасын, түрлөрүн, айтылуу түрлөрүн аныктайт. Автордун өз инсанына болгон байкоолору универсалдуу катары берилген. Өзүнө мүнөздөмө берип, автор: «Мен жалгыз эмесмин» деп айткысы келет, бирок бул боюнча окурмандан өз алдынча тыянак чыгарышын күтөт.

У.Эко деп жазат, анын «...эсселери этикалык мүнөзгө ээ, б.а. эмне кылуу керек, эмне жаман жана кандай шартта эмне кылбоо керектиги жөнүндө сүйлөшүшөт». Өзүн таануу менен автор дүйнөнү тааныт жана окурманга аны таанып-билүүгө жардам берет, андан тышкары, мындай таанып-билүү эмоционалдык кабылдоону жана фантазияны өнүктүрөт, баалуулуктардын калыптанышына жана адамдын өз жашоосуна ойчул, аң-сезимдүү мамилесине таасир этет [7, 78-б.].

Маданият үчүн эссе жанрынын мааниси чоң, бирок ошол эле учурда анын айрым түрлөрү жетиштүү изилденген эмес. Эссени изилдөөгө арналган эмгектер өтө карама-каршылыктуу, ошондуктан бизге эссе жанрынын жана анын формаларынын оригиналдуулугуна көңүл буруу керектей сезилет. Француз адабиятында эссе жанры эң жемиштүү жанрлардын бири. Эсселерге арналган эмгектерде анын заманбаптыгы, актуалдуулугу, жандуулугу белгиленип, ошол эле учурда эссе жанры эң начар изилденген жанрлардын бири бойдон калууда. Аны теориялык жактан изилдөөнүн максаты көбүнчө жанрды аныктоо жана бул жанрдын негиздөөчүсүнүн чыгармачылыгын талдоо менен гана чектелет.

Белгилей кетсек, азыркы филологияда кайсы бир жанр жөнүндө сөз болгондо дароо эле «дискурс» деген сөз пайда болот, атактуу адабий теоретик В.И. Тютун китебинин аталышындагыдай. Акыркысы, атап айтканда, нарратология (проза илими) көркөм адабиятты «образдуу дискурс» деп атаган «жаңы риториканын» орус тилиндеги версиясы катары «Бахтиндин металлингвистикасы» деп аталган нерсеге карата проблемалык издөө чөйрөсүн кеңейтип жатканын белгилейт [8, 73-б.].

XX - кылымда өтө аз жазуучулар өздөрүнүн эсселери менен гана белгилүү болушту. Алардын ичинен Р.Линда жана Э.Б. Уайт. 1930-жылдары ар кандай темадагы кызыктуу жана күлкүлүү кыска эсселердин көп томдорун жазып калтырган Ирландиялык Линд. Эсселери романдарын, философиялык чыгармаларын же ырларын толуктап турган азыркы авторлордун ичинен белгилей кетсек Т.С. Элиот, Б.Рассел, Дж.Сантаяна, Дж.Оруэлл, О.Хаксли, У.Х. Оден, Джойс Кэрл Оутс жана А.Роббе-Гриллет. Мыкты субъективдүү эсселерди Вирджиния Вулф, Г.К. Честертон жана Р. Лоуэлл.

XX - кылымда чоң форматтагы адабий жанрлардын эсселешүүсү, чакан көлөм, конкреттүү тема жана аны субъективдүү чечмелөө, эркин композиция, оозеки кепке багыт алуу сыяктуу жанрдык мүнөздөмөлөргө ээ болуу процесси жүрүп жатат.

XX - кылымда эссе жанры азыркы кездегидей структурага ээ болду: чакан көлөм, конкреттүү тема жана анын басымдуу субъективдүү чечмелөөсү, эркин композициясы, оозеки кепке багыт алуу, биринчи жактын баяндоосу.

Эссе узак убакыт бою автордун өзүн-өзү көрсөтүүсүнүн татаал, терең жекелештирилген формасы катары кабыл алынып, чыгармачылык жактан жетилгендиктин туу чокусу катары кызмат кылып келген. Кээ бир илимпоздордун жанрдык негиздемесинде – «эссе - бул кээ бир маселелерди системалуу илимий формада эмес, эркин формада чечмелеген жанр» [9, 853-б.]; башка изилдөөчүлөрдүн түшүнүгү боюнча, - «эссе - бул белгилүү бир окуя же маселе боюнча жеке таасирлерди жана ойлорду билдирген чакан көлөмдөгү жана эркин композициядагы прозалык чыгарма жана албетте, предметти аныктоочу же толук чечмелөө болуп саналбайт».

Мындай аныктамалардан биз эссенин жанрдык абалы канчалык мобилдүү жана туруксуз экенин көрөбүз. Ар кандай энциклопедияларда, сөздүктөрдө, бири-бирин жокко чыгарган аныктамалар мүнөздүү. Азыркы жанрлар теориясында чыгарманын формасынын көлөмү, автордун жеке мотиви тексттеги форма жана композиция канчалык эркин экени толук түшүнүлбөйт. Бул суроолорго бир аныктамадан жооп табуу кыйын. Мындан тышкары, эссенин «кичинекей көлөмдөгү прозалык эссе» же «айрым маселелерди чечмелеген эссе» катары эмес, адабияттын жана публицистиканын жанры катары жасалышы ырааттуу өнүгүү тарыхына ээ жана жогорудагы аныктамалар жана мүнөздөмөлөр норма деп эсептелген [10, 1246-1247-б.].

Орус изилдөөчүсү А.Жолковский «Эссе» деген макаласында жанрдын хронологиясы, тагыраагы, анын белгилениши боюнча төмөнкүдөй концепцияны ортого салат, - «орусча эссе» деген сөздүн тарыхы кыска. 1940-жылы ал Ушаковдун сөздүгүндө жок, бирок 1934-жылы Улуу Совет Энциклопедиясында белгиленген, жана бир нече жыл мурда П.А. Павленко «Баррикадалар»... 1949-жылга карата эссе Чет элдик сөздөрдүн сөздүгүнө, акырында 1965-жылы 17 томдук «Азыркы орус адабий тилинин академиялык сөздүгүнө» кирген» [11, 233-234-б.].

Эссеисттик стиль катары кароого боло турган эссеизмдин алгачкы тепкичтери байыркы доорлорго таандык: автордун акылмандыгы жана сатиралык венасы менен жанданган Лукиандын декламациясы; Платондун космология, физика, биология, жердеги сезимдер жана түбөлүк баалуулуктар боюнча диалогдоруна; Марк Тулий Цицерондун жана башкалардын чечендик өнөр боюнча трактаттарына. Мунун баары автордун айкын позициясы бар, жеке интонацияда, баалоочулукта камтылган чыгармалар – эссеисттик стилдин негизги элементтери катары. Биздин оюбузча, ошол мезгилдин чыгармачылык көрүнүштөрүнүн жалпы фонунда эссени айырмалап турган аныктоочу элементи жанрдын башталышы катары стили болгон.

Ошол мезгилден баштап эссеизмдин көрүнүшү адабиятта, чечендик өнөрдө гана эмес, философияда, адегенде орто кылымдардагы, кийинчерээк - орто жана соңку Кайра жаралуу философиясында да байкалат. Дал ошол мезгилде эссе керектүү жанрдык «фундаментке» ээ болуп, Европада жанрдын «атасы» деп аталган француз жазуучусу, философ Мишель Эйкем де Монтендин чыгармачылыгында кандайдыр бир башталгыч чекит болуп калат. Жазуучулук ишмердүүлүгүн 1572-жылы 38 жашында судьялык кызматын сатып, пенсияга

чыккандан тарта баштайт. Белгилүү бир турмуштук тажрыйбага, көз караштардын жана баалуулуктардын калыптанган системасына ээ болгон М.Монтень Швейцарияда, Германияда, Австрияда, Италияда көп кыдырат; саякаттарынын бардык таасирлерин өзүнүн жеке күндөлүгүнө чагылдырат жана 1580-жылы Кайра жаралуу доорунун аягында өзүнүн биринчи «Эксперименттеринин» («Опытов») эки китебин чыгарат.

Француз тилинен которгондо «еззаб» – «аракет», «сыноо», «эссе», латын тилинен «ехадшт» – «таразалоо». Мүмкүн, ушул аныктамаларга ылайык, М.Монтень ар кандай темадагы ой жүгүртүүнү чагылдырган китептери үчүн «Эксперимент» («Опыты») деген аталышты тандап алгандыр.

М.Монтендин «Эксперименттери» ошол тарыхый мезгилде орто кылымдардагы тартип өтмүшкө өтүп, жаңысы жаңыдан пайда болуп жаткан мезгилде пайда болгон. Бул тарыхый тыныгуу абсолюттук ички эркиндик сезиминин, жанрдын «чыныгы нервинин» пайда болушуна шарт түздү, ал М.Монтендин жеңил колу менен «эссе» деп аталды [12, 165-б.].

Биздин көз карашыбыз боюнча, М.Монтендин «Эксперименттери» жалпы эле адамдын рухунун табияты жөнүндө ой жүгүртүү менен бирге, негизинен, өзүнө болгон байкоолордон келип чыккан бир катар ачылыштар. М.Монтень өзүнүн ой дүйнөсүнө сүнгүп кирип, эссени жазуу ыкмасы катары эмес, жашоо образы, ага болгон мамилеси менен салыштырып, ошону менен жанрдын салыштырмалуу эркиндигин баса белгилеген. Жазуучунун айтымында, ар бир адам өзүнө адамгерчиликти чагылдырат; ал өзүн үй-бүлөнүн өкүлдөрүнүн бири катары тандап, анын бардык акыл-эс кыймылын эң кылдаттык менен изилдеген. Китептин бир бөлүгүндө мындай түшүндүрмө берилген: «... Мен өзүмө кайрылдым жана сүрөттөмөлөрүмдүн темасы катары өзүмдү тандадым. Бул, балким, ушундай кызыктай жана адаттан тыш идея менен жазылган жалгыз китеп» [13, 202-б.].

Бүгүнкү күндө жанрдык форманы аныктоодо изилдөөчүлөр дал ушул сөздөргө таянышат. Түшүнүүдө Л.Е. Кройчиктин айтымында, «эссе – бул жөн эле баяндын персонификациясы эмес, ал тексттеги жеке принципти максималдуу ачып берүү, баяндоочунун психологиялык ишенимдүү образын түзүү». «Индивидуалдуулуктун өзүн-өзү аныктоосу», окумуштуунун айтымында, «окуянын фундаменталдуу негизи» экендиги мүнөздүү [14, 166-б.].

М.Монтендин чыгармачылыгын персонификациялоодо автордун дагы бир философиялык позициясына өзгөчө көңүл буруу керек, аны скептицизм (бир нерсеге сын көз караш менен ишенбөөчүлүк) деп айтууга болот, бирок өтө өзгөчө мүнөздөгү скептицизм. М.Монтендин скептицизми - бул турмуштук скептицизмдин ортосундагы кайчылаш, ал дүйнөдөгү ачуу тажрыйбанын натыйжасы болуп саналат, негизинен адамдардын көңүлү калуу менен чагылдырылган; жана адам билиминин ишенимсиздигине терең ишенүүгө негизделген философиялык скептицизм, чындыктын ишенимдүүлүгүнө шектенүү. Ар тараптуулук, жан дүйнө тынчтыгы жана акыл-эстүүлүк адамды эки тараптын чектен чыгышынан куткарат. Эссеисттин ишенимдеринин терендиги жана мааниси - чыгармачылык жактан жетилгендиктин, «өзүн-өзү ачуунун», «индивидуалдуулуктун өзүн өзү аныктоонун» олуттуу өлчөмү, деп жазат Л.Е. Кройчик, М.Монтень жаңы билимдерди куруу маселесин койгондуктан, ага баруучу жол биринчи кезекте байкоо, тажрыйба, адамга жана жаратылышка практикалык жакындык аркылуу турат. Философтун өзүн-өзү аң-сезим феноменине кайрылуусу да адамды тарбиялоо жөнүндөгү ой-пикирлерди өнүктүрүүдө чоң мааниге ээ болгон.

М.Монтендин адептүүлүгүнүн негизги өзгөчөлүгү - бакытка умтулуу, буга анын Эпикурдун, Сенекинин, Плутархтын чыгармаларын изилдөөсү көмөктөшсө керек. Стоиктердин окуусу жаратуучуга ошол адеп-ахлактык тең салмактуулукту, рухтун философиялык тунуктугун өнүктүрүүгө жардам берген, стоиктер муну адамдын бактылуу болушунун негизги шарты деп эсептешкен. М.Монтендин ою боюнча, адам өзүнө адеп-ахлактык идеалдарды түзүү, аларга жакындашуу үчүн эмес, бактылуу болуу үчүн.

М.Монтендин эсселеринин өзгөчөлүгү - ой жүгүртүү афоризми, эмпирикалык билимге негизделген идеялардын педагогикалык табияты. Жазуучунун ар бир эссеси жөн гана жан дүйнөсүнүн ачылышы эмес, бул турмуштук көз караштардын туруктуулугу. М.Монтендин «Эксперименттеринин» жанрдык спецификасынын өзгөчөлүгүн баса белгилеп, философ жана адабиятчы М.Эпштейн мындай деп баса белгилейт: Эссе ар дайым «жөнүндө», анткени анын чыныгы, дайыма ачылбаса да, темасы, номинациясында турат. «иш, автордун өзү, негизи, ал өзүн толук ачып бере албайт, анткени автордук маңызы боюнча ал бүтпөгөн; ошондуктан ал белгилүү бир теманы анын чегин бүдөмүктөө менен, анын артында турган, тагыраак айтканда, андан ашкан чексизди табуу үчүн тандап алат [15, 338-б.].

Ошентип, «Эксперименттердин» пайда болушу менен эссе жазуу өнүгүүнүн жаңы этабына кирет деп болжолдоого болот: эссеизмдин алгачкы штрихтери байыркы мезгилден бери өзүнчө бир чыгармада белгилүү бир жанрды, ошондой эле бир катар негизги жанрдык компоненттер. Айрыкча автор повесттин борбордук фигурасына айланат. Жазуучунун «мени» жаратуучунун өзүнүн руханий импульстарын, башынан өткөргөн окуяларын актуалдаштыруучу терең, чексиз, жагымдуу адабий категориянын милдетин аткарат. Ой жүгүртүүнүн мындай жеке табиятында өзүн-өзү көрсөтүүнүн көркөм ыкмаларын колдонуу гана эмес, ошондой эле жалпы окурманды чындыктын татаал, философиялык маңыздуу дүйнө таанымы менен тааныштыруу каалоосунда айтылган көркөм-публицистикалык принцип да алдын ала аныкталган.

Колдонулган адабияттар:

1. Силантиев И.В. Сюжет таануу [Текст]: монография / И.В. Силантьев.- М.: Славян маданиятынын тилдери, 2009.- 224 б.
2. Дмитриевский А.Л. Эссе жанры: теория проблемасына [Текст] / А.Л. Дмитриевский // Челябинск гуманитардык, 2013.- № 3.- С. 37-51.
3. Бахтин М.М. Сөз чыгармачылыгынын эстетикасы [Текст]: тандалган чыгармалар жыйнагы / М.М. Бахтин.- М.: Искусство, 1986.- 445 б.
4. Аверинцев С.С. Жанрдык категориянын тарыхый мобилдүүлүгү: мезгилдүүлүк тажрыйбасы [Текст] / С.С. Аверинцев // Тарыхый поэтика. Изилдөөнүн натыйжалары жана перспективалары. М.: Наука, 1986.- С. 104-116.
5. Эпштейн М.Н.Космос белгиси [Текст]: гуманитардык илимдердин келечеги жөнүндө / М.Н. Эпштейн.- М.: Жаңы адабий обзор, 2004.- 864 б.
6. Дмитриевский А.Л.Очерк жанры: теория проблемасына [Текст] / А.Л. Дмитриевский // Челябинск гуманитардык, 2013.- № 3.- С. 37-51.
7. Эко В. Этика боюнча беш эссе [Текст]: которм. италиядан. Е.А.Костюкович / У.Эко.- Санкт-Петербург: Симпозиум, 2003.- 158 б.
8. Түп V.I. Дискурс [Текст]: жанр / В.И. Түп.- М.: Интрада, 2013.- 211 б.

9. Крысин Л.П. Чет элдик сөздөрдүн иллюстрациялуу түшүндүрмө сөздүгү [Текст]: түшүндүрмө сөздүк / Л.П. Крысин, Н.Еремина.- М.: Эксмо, 2008.- 864 б.
10. Муравьев Б.С. Очерк [Текст]: Термин жана түшүнүктөрдүн адабий энциклопедиясы / Б. Муравьев, ред. А.И. Николюкина.- М.: НПК «Интелвак», 2001.- 1596 б.
11. Жолковский А. Очерк [Текст] / А.Жолковский // Чет элдик адабият.- 2008.- № 12.- С. 233-234.
12. Любинский, А. Жолдун кесилишинде [Текст]: очерк / А.Любинский.- Санкт-Петербург: Алетейя, 2007.- 170 б.
13. Монтень, М. Тандалган бөлүмдөр [Текст]: француз тилинен котормосу Г.Косиков / М.Монтень.- М.: Правда, 1991.- 656 б.
14. Кроичик, Л.Е. Журналисттик жанрлардын системасы. Журналисттин чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн негиздери [Текст]: окуу куралы. университет студенттери үчүн / Л.Е. Кроичик, ред. С.Г. Корконосенко.- Санкт-Петербург: Билим, 2000.- 272 б.
15. Эпштейн, М.Н. Жаңылыктын парадоктору [Текст]: XIX-XX кылымдардагы адабий өнүгүү жөнүндө / М.Н. Эпштейн.- М.: Советтик жазуучу, 1988.- 417 б.

References:

1. Silantiev I.V. Plot studies [Text]: monograph / I.V. Silantiev.- M.: Languages of Slavic culture, 2009.- 224 p.
2. Dmitrovsky A.L. Essay genre: to the problem of theory [Text] / A.L. Dmitrovsky // Chelyabinsk humanitarian, 2013.- No. 3.- P. 37-51.
3. Bakhtin M.M. Aesthetics of verbal creativity [Text]: a collection of selected works / M.M. Bakhtin.- M.: Art, 1986.- 445 p.
4. Averintsev S.S. Historical mobility of genre category: experience of periodization [Text] / S.S. Averintsev // Historical poetics. Results and prospects of the study. M.: Nauka, 1986.- S. 104-116.
5. Epshtein M.N. Space sign [Text]: about the future of the humanities / M.N. Epshtein.- M.: New Literary Review, 2004.- 864 p.
6. Dmitrovsky A.L. Essay genre: to the problem of theory [Text] / A.L. Dmitrovsky // Chelyabinsk humanitarian, 2013.- No. 3.- P. 37-51.
7. Eco W. Five essays on ethics [Text]: trans. from Italian. E.A. Kostyukovich / U. Eco.- St. Petersburg: Symposium, 2003.- 158 p.
8. Туупа V.I. Discourse [Text]: genre / V.I. Туупа.- М.: Intrada, 2013.- 211 p.
9. Krysin L.P. Illustrated explanatory dictionary of foreign words [Text]: explanatory dictionary / L.P. Krysin, N. Eremina.- M.: Eksmo, 2008.- 864 p.
10. Muraviev B.C. Essay [Text]: Literary encyclopedia of terms and concepts / B.C. Muravyov, ed. A.I. Nikolyukina.- M.: NPK "Intelvak", 2001.- 1596 p.
11. Zholkovsky A. Essay [Text] / A. Zholkovsky // Foreign Literature.- 2008.- No. 12.- P. 233-234.
12. Lyubinsky, A. At the crossroads [Text]: essay / A. Lyubinsky.- St. Petersburg: Aleteyya, 2007.- 170 p.
13. Montaigne, M. Selected chapters [Text]: translation from French by G. Kosikov / M. Montaigne.- M.: Pravda, 1991.- 656 p.
14. Kroichik, L.E. System of journalistic genres. Fundamentals of the creative activity of a journalist [Text]: textbook. for university students / L.E. Kroychik, ed. S.G. Korkonosenko.- St. Petersburg: Knowledge, 2000.- 272 p.
15. Epstein, M.N. Paradoxes of novelty [Text]: on the literary development of the XIX-XX centuries / M.N. Epstein.- M.: Soviet writer, 1988.- 417 p.